

صنعتی سازی استان کردستان با تکیه بر توانهای جغرافیایی

اثر: دکتر مهدی قرخلونره

استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران

و کیومرث حبیبی دانش آموخته در کارشناسی ارشد

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران

(از ص ۱۳۵ تا ۱۵۳)

چکیده:

تلفیق و ترکیب بهینه بین بخشهای مختلف اقتصادی هر سرزمین (کشاورزی، صنعت، خدمات) باعث توسعه اقتصادی آن سرزمین شده و اتکاء به یک بخش اقتصادی برای شکوفایی و پیشرفت کارآیی لازم را نخواهد داشت.

هرگروه از صنایع دارای ویژگیها و نیازهای خاص خویش است که در مکان یابی آن باید مورد توجه قرار گیرد زیرا رابطه صنعت و مکان استقرار آن مانند رابطه گیاه و خاک محل کشت است. حصول به حداکثر بازدهی اقتصادی ایجاب می کند که مکان استقرار هر صنعت متناسب با ویژگیها و نیازهای آن انتخاب گردد. از این رو شناسایی رشته های صنعتی که با امکانات و قابلیت های مناطقی چون استان کردستان متجانس باشد در این مقاله مورد توجه قرار می گیرد.

واژه های کلیدی: صنعت، توسعه صنعتی، صنایع کوچک، صنایع

بزرگ، صنایع دستی.

مقدمه:

مکان یابی و الگوی استقرار صنایع بر آیند فضایی - مکانی شرایط محیطی و منابع طبیعی و اوضاع اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و سیاسی یک ناحیه در طول زمان است هر نوع تحول در این اوضاع باعث تحول در الگوی استقرار صنایع خواهد شد. در این راستا شناخت روند و جهت گیری این تحولات در مکان گزینی صنایع و صنعتی سازی نواحی مختلف، و درک پیامدهای زیست محیطی و فضایی - کالبدی آن در محور مطالعات جغرافیایی قرار می گیرد.

توسعه اقتصادی هر سرزمین وابسته به کارایی، تلفیق و ترکیب بهینه بخشهای مختلف اقتصادی (کشاورزی، صنعتی و خدماتی) می باشد. پیشرفت کشاورزی وابسته به صنعت است زیرا گذر از کشاورزی سنتی به پیشرفته، رشد صادرات، توسعه ماشین آلات، مجتمعهای تولید کود، امکانات حمل و نقل، وابسته به توسعه صنعت است. بخش خدمات نیز در زمینه افزایش کارایی نیروی انسانی خود در زمینه های حمل و نقل سیستمهای اداری، تجاری، بازرگانی، آموزشی و بهداشتی درمانی وابسته به پیشرفت و توسعه صنعتی می باشد. بنابراین رشد و توسعه صنعت سبب رشد و توسعه در سایر بخشهای اقتصادی می گردد. اما اینکه صنعت را موتور توسعه اقتصادی می نامند خطاست. زیرا توسعه و پیشرفت اقتصادی در سایه کارایی سه بخش اقتصاد عملی است.

اهمیت مسئله

اهمیت بررسی این موضوع در میان مباحث جغرافیایی، هم از لحاظ نظری به جهت گسترش مرزهای دانش جغرافیا و جغرافیای صنعتی و هم از لحاظ کاربردی به جهت راهنمایی مؤثر در برنامه ریزی و مکان یابی صحیح صنایع می باشد. استان کردستان به عنوان یکی از محرومترین استانهای کشور به دلیل عدم توفیق در تجهیز مناسب منابع و امکانات مادی و انسانی هیچگاه در طول سه دهه اخیر قادر به حفظ

و نگهداشت ازدیاد طبیعی جمعیت خود نشده و به مثابه یک قطب جغرافیایی دائماً مازاد نیروی کار و مهاجر فرست در سطح ملی عمل کرده است. گذشته از بعضی محدودیتهای طبیعی و محیطی به لحاظ منظور نکردن جایگاهی در تقسیم کار ملی برای ایفای نقش صنعتی استان در رژیم گذشته از یک سو و درگیر شدن منطقه با جنگ تحمیلی از سوی دیگر عقب افتادگی منطقه را حادثتر و زمینه های فقر و محرومیت را فراهم ساخته است. نتایج حاصل از مطالعات جامع توسعه اجتماعی - اقتصادی استان کردستان مبین این واقعیت است که طی ۳۰ سال آینده در حدود ۳۷۵ هزار نفر بر شمار نیروی کار استان اضافه می شود و میزان جمعیت فعال استان از ۳۰۳ هزار نفر در سال ۱۳۷۰ به ۶۷۸ هزار نفر در سال ۱۴۰۰ می رسد.

سنتی بودن بافت اقتصاد روستایی و عدم شکل گیری فرصتهای جدید شغلی در نواحی شهری و روستایی باعث پدیدار شدن اضافه نیروی کار و مهاجرت آنها به شهرهای بزرگ استان و یا استانهای همجوار می شود که باعث انباشت فوق العاده بی رویه نیروی کار و فشار متقاضیان برای اشتغال می شود. در نتیجه ابعاد میزان بیکاری کانونهای شهری به طور تصنعی بالا می رود و فقدان مهارت و تخصص این افراد باعث گرایش آنان به کارهای خدماتی و حاشیه ای می شود.

با توجه به مشکل فزاینده بیکاری و مهاجرت در منطقه، باید افزایش فرصتهای شغلی مهمترین هدف برنامه سوم توسعه صنعتی در استان کردستان باشد. کمبود کارگران ماهر و متخصص، عقب ماندگی تکنولوژی رایج و مهمتر از همه کمبود منابع مالی برای خرید ماشین آلات باعث می شود که نتوان تکنولوژی سرمایه بر را برای این منطقه تجویز کرد.

روش کار

روش بررسی این پژوهش مطالعه اسنادی بوده است به طوری که پس از

شناسایی کتب، اسناد و مدارک معتبر در زمینه مباحث مورد مطالعه، تعداد زیادی از آنها مطالعه، بررسی و تحلیل محتوی گردید و پس از انتقال موارد مورد نظر به فیشهای تحقیق مطالب لازم در چهارچوب زمانی تعیین شده جمع آوری شد. مجدداً پس از مطالعه فیشهای تحقیق مطالب جمع آوری شده از نظر موضوع دسته بندی شده و مورد استخراج و جمع بندی قرار گرفتند و در خاتمه با تلفیق مطالب فیشهای تولید شده گزارش تحقیق تنظیم گردید.

شناخت منطقه مورد مطالعه (استان کردستان)

۱- ویژگیهای طبیعی

استان کردستان با ۲۴۹۹۸ کیلومتر مربع وسعت در مغرب ایران قرار دارد. از شمال به آذربایجان غربی و زنجان، از مشرق به همدان و زنجان، از جنوب به کرمانشاه و از مغرب به کشور عراق محدود می شود. این استان بین ۳۴ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۴۴ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. این استان منطقه‌ای کوهستانی بوده از مریوان تا دره قزل اوزن و کوههای زنجان جنوبی در مشرق با اشکال مختلف گسترده شده است. بخش غربی آن شامل سنندج و مریوان و سرزمینهای جنوبی استان بوده که یکنواختی و سستی جنس زمین، اشکال مشابهی به وجود آورده است، از ویژگیهای دیگر آن کوههای گنبدی با دامنه‌های ملایم، یکنواخت و دره‌های باز است. رودهای قزل اوزن و سیروان در این ناحیه تأثیر اقتصادی فراوانی داشته‌اند. بخش شرقی که بخشی از مشرق سنندج همراه با شهرستانهای قروه و بیجار در میان ناهمواری‌هایی است، به علت وجود یک رشته بلند آتشفشانی و دگرگونی با جهت شمالی - جنوبی دارای اشکال متفاوتی با ناحیه غربی می باشد. مرتفعترین دشت آن هوه تو (Havato) است که ۲۲۰۰ متر ارتفاع دارد. دشتهای محدودی نیز در مناطق قروه، مریوان، کامیاران، دیواندره و گروس

(بیجار) وجود دارند. مهمترین ارتفاعات منطقه شاهو، آبیدر، امامزاده ایوب، زرنیخ سیاه منصور، چنگ الماسی، دگاگاه، چهل چشمه، هزارمرگه، آرابابا، پنجه علی ... می باشد.

میانگین بارندگی ۵۰۰ میلی متر و حداکثر آن در مریوان است. زمستانهای سرد و تابستانهای گرم و معتدلی دارد. مهمترین بادهای استان، بادهای مرطوب غربی و شمال غربی است که در کردستان با نام باد شه مال (شمال) مشهور بوده، بادهای دیگر زلان، زریان به صورت محلی در منطقه می وزند.

از آبهای سطحی استان رود قزل اوزن که از سرچشمه های سفید رود است و زرينه رود و سیمینه رود که به دریاچه ارومیه می ریزند جزء حوزه آبریز داخلی و رود سیروان با ۲۱۳ کیلومتر طول درازترین رودخانه استان بوده و به کشور عراق وارد می شود. از دیگر منابع آبی استان دریاچه زریوار و سد قشلاق قابل ذکرند.

۲- ویژگیهای انسانی

براساس سرشماری سال ۱۳۷۵ جمعیت استان به ۱۳۴۶۳۸۳ نفر رسیده است در حالی که در سال ۱۳۶۵ حدود ۱۰۷۸۳۹۸ نفر بوده است. در سال ۷۵ از این تعداد ۷۰۵۷۱۵ نفر در نقاط شهری و ۶۴۰۶۶۸ نفر در نقاط روستایی زندگی می کنند. تراکم نسبی استان هم ۵۴ نفر می باشد. ترکیب جمعیت شهری و روستایی استان بر اساس اوضاع سیاسی و اجتماعی بسیار متغیر می باشد. به جهت بالا بودن امکانات بهداشتی و درمانی میزان رشد جمعیت شهری در سالهای اخیر بیش از میزان رشد جمعیت روستایی است. عامل مهاجرت نیز در افزایش جمعیت شهری نقش عمده ای داشته است. هر چند آمار دقیقی از مهاجرت از روستاها و شهرها مخصوصاً در سالهای اخیر در این استان وجود نداشته، این جابجایی در مورد شهر سنندج بیشترین درصد را به خود اختصاص داده است. کمترین میزان مهاجرت هم مربوط به شهرستان مریوان بوده است. از استانهای دیگر کشور نیز مهاجرین

محدودی در این استان استقرار پیدا کرده‌اند.

۳- ویژگی اقتصادی

۱-۳- کشاورزی: به علت داشتن آب و هوای متنوع و بارندگی مناسب و مراتع وسیع و رودخانه‌های متعدد، استان کردستان اقتصادی متکی بر کشاورزی و دامداری دارد.

کوهستانی بودن منطقه و پایین بودن بستر رودها نسبت به سطح زمینهای زراعتی باعث می‌شود که اکثر زمینهای قابل کشت استان به صورت دیم مورد بهره برداری قرار گیرد. بطور کلی مهمترین محصولات کشاورزی استان عبارتند از: غلات (گندم آبی و دیم، جو و برنج)، حبوبات (نخود و لوبیا) دانه‌های روغنی، (آفتابگردان) محصولات صنعتی، (چغندر قند و توتون) محصولات جالیزی (خیار و هندوانه، باغات میوه (شلیل، هلو...)) و سبزیها (پیاز و سیب زمینی...).

۲-۳- صنایع و معادن: با توجه به سیاستهای غلط رژیم گذشته و بی توجهی به استقلال کشور، در زمینه‌های مختلف، صنعت استان کردستان چندان پیشرفتی نداشته است و در هیچ نقطه استان کارخانه مهمی وجود نداشته است. که این مسئله کم و بیش در بعد از انقلاب نیز ادامه داشته است. بطور کلی صنایع استان را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد.

صنایع ساختمانی (موزایک‌سازی، سنگبری، آجرسازی، لوله‌های سیمانی و بلوک سازی)، صنایع فلزی (آهنگری، تراشکاری، ساختن درب و پنجره آلومینیومی و فلزی)

صنایع غذایی (آردسازی، یخسازی، نان ماشینی، نان شیرینی) صنایع دستی (قالیبافی، جاجیم‌بافی، گیوه بافی، دباغی، نازک کاری، خراطی، گلیم بافی، نساجی، سوزندوزی، قلابدوزی و پولک دوزی)

از معادنی که در حال حاضر در استان بهره‌برداری می‌شوند می‌توان سنگهای

آهکی، مرمریت، تراورتن‌ها، گچ، فلورین، آنتیموان، زرنیخ، خاک رس، سرب، بوکسیت و میکا را نام برد.

۴- صنعت در استان کردستان

استرابون مورخ معروف یونانی در ۲۰۰ ق.م نوشته است (کردها که به عنوان استادان صنعتگر و ماهر در امور هندسی از شهرت و اعتبار استثنایی برخوردار بودند و به همین دلیل تیگران پادشاه ارمنستان در این قسمت‌ها از وجود کردها استفاده می‌کرد) از جمله فعالیت‌های مرسوم و متداول در طول تاریخ کردستان تولید کالاهای مصرفی صنعتی بوده است. طبیعت خشن، سرمای زیاد، فقدان ارتباطات، قرار نگرفتن بر سر راه‌های بازرگانی داخلی و بین‌المللی باعث شده تا مردم نیازهای اولیه خود را تأمین نمایند. اما تلاش صدها ساله مردم این منطقه محروم هر چند همراه با انواع نوع‌آوری و به ابداعات و بهره‌برداری از منابع می‌باشد اما در مواجهه با انقلاب صنعتی اروپا و تحرکات برانگیخته شده توسط این انقلاب در خارج و داخل کشور قابل مقایسه نیست.

در سال ۱۳۷۲ تعداد شاغلان کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور برابر با ۶۲۵۹۷۵ نفر بوده است که از این تعداد ۲۱۳۱۴۲ نفر یا ۳۴٪ در استان تهران فعالیت داشته‌اند بعد از آن اصفهان ۱۳/۵٪، زنجان با ۸٪ و گیلان با ۵/۵٪، خوزستان با ۵/۲٪ از شاغلان کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور بیشترین تعداد شاغلان را دارا می‌باشد و استان کردستان با ۰/۰۰۳٪ از کل شاغلان کشور در ردیف ۱۸ قرار می‌گیرد. (مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری جاری جمعیت سال ۱۳۷۲، ص ۱۹)

مقایسه توسعه اقتصادی و صنعتی استانهای کشور موید این نکته است که استان کردستان از لحاظ صنعت و اقتصادی نه تنها پیشرفتی نداشته است بلکه در رتبه بندی استانی از لحاظ موقعیت نسبی به پایین‌ترین سطح نزول کرده است. محققان معتقد است (بر پایه ۱۲ معیار توسعه اقتصادی و اجتماعی که در فاصله زمانی

۱۹۷۲-۱۹۶۱ و ۱۹۸۵-۱۹۷۳ از میان یازده استانی که موقعیت نسبی آنها در سلسله مراتب بدتر شده است، استان کردستان بیشترین لطمه را دیده است.

۱-۴- صنایع دستی

۲-۴- فرش: در سال ۱۳۵۵ حدود ۶۰۰۰ دستگاه قالی بافی در استان موجود بوده که در سال ۱۳۶۶ به ۲۴۲۰ واحد تنزل یافته اما در سال ۱۳۷۰ به ۴۵۲۳ واحد رسیده و از کل قالی بافان استان ۵۴٪ در شهر سنندج و ۳۳٪ در شهرستان بیجار و قروه متمرکز و بقیه شهرستانهای استان با حدود ۱۲/۵٪ نقش زیادی در این صنعت ندارند. (نتایج مطالعه و بررسی مسئله اشتغال در استان کردستان استانداری کردستان، ص ۷۱)

۳-۴- گلیم: در استان کردستان جمعاً حدود ۱۵۷۶ نفر گلیم باف در سال ۱۳۶۶ وجود داشته که ۸۳۸ نفر در شهرها و ۷۳۸ نفر در روستاها به بافتن گلیم مشغول بوده‌اند (همان منبع). دو شهر مطرح استان در زمینه بافتن گلیم سنندج و بیجار بوده و تولید آن به صورت خانگی است.

۴-۴- موج: نوعی پارچه پشمی که در شهرستانهای سنندج، بانه، سقز و مریوان رایج بوده است و در منازل به عنوان رختخواب پیچ مورد استفاده قرار می‌گیرد. در سال ۱۳۶۶ در استان کردستان ۱۶۸ دستگاه جولایی (موج بافی) با ۶۳۶ نفر شاغل وجود داشته است که سنندج با ۵۸٪ بیشترین سهم و قروه با ۴٪ کمترین سهم را داشته‌اند (همان منبع).

از دیگر محصولات صنایع دستی استان کردستان می‌توان جاجیم، جانماز، شال، نمد، کلاه، دستکش، جوراب، شال گردن، پوزوانه (نوعی جوراب) و پارچه‌های لباسی، صنعت گیوه بافی، روکاری، قلابدوزی، ... را نام برد.

جدول ۱: تعداد کارگاهها و افراد فعال تحت پوشش مدیریت صنایع دستی

استان کردستان در سال ۷۴ و ۷۵

۱۳۷۵			۱۳۷۴			صنایع دستی
تعداد هنرجو	تعداد استادکار	تعداد کارگاه	تعداد هنرجو	تعداد استادکار	تعداد کارگاه	
۲۷	۲	۲	۲۴	۳	۲	نازک کاری
۴۵	۱	۱	۱۸۰	۹	۹	قالی بافی
۲۰	۳	۱	۱۵	۳	۲	صنایع چوبی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	سرامیک و سفال سازی
۵	۲	۲	۲	۱	۱	رنگرزی
۸۲	۳	۳	۶۰	۴	۴	گیوه بافی
۶۴۷	۱۸	۱۸	۱۶۰۰	۳۳	۳۳	گلیم و سجاده
۸۲۶	۲۹	۲۷	۱۸۸۱	۵۳	۵۱	جمع کل استان

مأخذ: مدیریت صنایع دستی استان کردستان (محاسبات نگارنده)، ۱۳۷۸.

۲-۴- صنایع کوچک

صنایع کوچک (صنایعی که زیر ۱۰ نفر کارکن داشته باشد) سرچشمه حیات و زیست‌مندی اقتصادی هر کشور یا منطقه‌ای است، این صنایع علاوه بر ایجاد فرصت‌های شغلی فراوان با قدرت انعطاف‌پذیری نسبتاً زیادی که مقابل شرایط متغیر و نوسانات اقتصادی و تجاری دارند موجبات ثبات اقتصادی و اجتماعی را فراهم می‌آورند. در رویارویی با دنیای متحول و سرشار از رقابتهای تکنولوژی و تجاری آینده نیز صنایع کوچک نقش بسیار مهمی در پایه‌گذاری مبانی رشد بلند مدت اقتصادی را بر عهده خواهند داشت. پیشرفت و نشاط اقتصادی را می‌توان به اتکاء

نیروهای خلاق و واحدهای کوچک و متوسط برقرار کرد. فعالیتهای صنعتی در استان کردستان به دلایل زیر از مقیاس کوچکی برخوردار هستند.

- محدودیت توان کارآفرینی و توان مالی مردم

- محدودیت بازار استانی و بن بست بودن استان از نظر راههای ارتباطی بین

کشوری و بین المللی.

- عدم توجه دولتهای مرکزی به ایجاد واحدهای صنعتی بزرگ

- عدم رغبت سرمایه گذاری منفرد یا متشکل (مشترک) سایر نقاط کشور به

سرمایه گذاری در این استان

- عدم رضایت بانکهای توسعه تخصصی استان و ملی نسبت به تشویق سرمایه

گذاری صنعتی در این استان (هامون، ۱۳۷۴). وزارت صنایع تعداد واحدهای

صنایع سبک استان کردستان بر حسب رشته تولیدی در سال ۱۳۷۰ به این صورت

بیان کرده است.

از کل صنایع کوچک استان که بالغ بر ۱۷۲ واحد می شود تعداد ۴۷ واحد

(۳/۲۷٪) جزء صنایع غذایی و دارویی و ۲۲ واحد (۸/۱۲٪) جزء صنایع نساجی

و چرم، ۱۲ واحد (۷٪) جزء صنایع چوب، ۶ واحد (۵/۳٪) شیمیایی ۶۰ واحد

(۹/۳۴٪) نیز جزء صنایع کانی غیرفلزی و ۲۵ واحد (۵/۱۴٪) نیز جزء برق و

الکترونیک فلزی بوده است که حدود ۱۰۸ واحد از این ۱۷۲ واحد در شهرستان

سنندج متمرکز شده است. (وزارت صنایع، فهرست و نام و نشان کارگاههای دارای مجوز صنعتی)

تعداد کارکنان این واحدهای صنعتی نیز ۲۹۹۶ نفر بوده است که ۱۳۳۳ نفر آن

در صنایع کانی غیرفلزی مشغول به کار بوده اند.

۳-۴- صنایع بزرگ

با گسترش شهرنشینی و افزایش جمعیت از یک طرف و توسعه و تکامل

تکنولوژی فرایندهای تولیدی و افزایش و تقسیم کار و تخصص در تولید از طرف

دیگر به تدریج مقیاس واحد های تولیدی افزایش پیدا کرده و کارگاههای بزرگ صنعتی مبتنی بر سازمان تولیدی مدرن و مدیریت نوین به وجود می آید. بزرگی مقیاس واحدهای صنعتی افزون بر علت های فنی و اقتصادی می تواند صرفاً، اعتباری و قراردادی باشد. لذا در بیشتر کشورهای جهان واحدهای صنعتی را از نظر قانونی، سیاستگذاری، حمایت و یا آماری به صورت قراردادی به واحدهای بزرگ، متوسط و کوچک تقسیم می کنند.

در ایران تفکیک صنایع بزرگ و کوچک از نظر آماری و جمع آوری اطلاعات است و هیچ گونه محمل یا موضعیت قانونی در این مورد وجود ندارد. کارگاههای بزرگ صنعتی از این نظر به واحدهای صنعتی اطلاق می شود که دارای ۱۰ نفر کارکن یا بیشتر از آن باشد.

بر پایه آخرین آمارگیری از کارگاههای بزرگ صنعتی استان کردستان در سال ۱۳۷۳ جمعاً ۴۴ کارگاه بزرگ صنعتی با ۱۵۴۴ نفر شاغل در این استان مشغول به فعالیت بوده اند. صنایع نساجی - پوشاک و چرم با ۴۴٪ بیشترین میزان اشتغال صنعتی را به خود اختصاص داده و پس از آن صنایع محصولات کانی غیر فلزی با ۲۲٪ و صنایع غذایی و آشامیدنیها و دخانیات با ۱۸/۴٪ از کل اشتغالات صنعتی در مراتب بعدی قرار دارند.

مقایسه ارقام بهره وری کارمزد سرانه کارگاههای بزرگ صنعتی استان در سال ۱۳۷۳ نشان می دهد که مازاد عملیات در صنایع غذایی، آشامیدنی و دخانیات و صنایع شیمیایی بیش از سایر زیر بخشهای صنعتی استان است. ولی در صنایع محصولات فلزی و ماشین آلات نسبت ارزش افزوده سرانه به مزد سرانه معادل ۱/۰۹ است که بیانگر استفاده اندک از ماشین آلات و تجهیزات در این صنایع و اتکاء بیش از حد به کار و خدمات ناشی از عامل کار است. به عبارت دیگر این صنعت با وجود داشتن ۵ کارگاه بزرگ در استان در مراحل آغازین توسعه و تکامل صنعتی قرار دارد. (هامون، ۱۳۷۴)

۵- ارزیابی امکانات و تنگناهای توسعه صنعتی استان

با توجه به هدفهای توسعه صنعتی، به طور کلی با در نظر گرفتن وضعیت و موقعیت کنونی صنایع استان کردستان به طور خاص، محورهای توسعه صنعتی استان کردستان عبارتند از:

- خاتمه دادن به عقب ماندگی های فنی و اقتصادی استان و بهره‌وری از منابع

داخلی استان

- کاربرد دستاوردهای علمی و فنی جهت ارتقاء بهره‌وری تولید و بازده کار در

استان.

- ایجاد تغییر و تحول در روابط اجتماعی عقب مانده جامعه و ایجاد رفاه و

ارتقاء سطح زندگی افراد و توان علمی و تکنولوژی جامعه.

جهت رسیدن به این اهداف، امکانات و صنایع استان کردستان برای تخصص

بخشیدن به هدفهای توسعه صنعتی به صورت زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱- منابع آبی و کشاورزی

توسعه نیافته ترین منبع طبیعی استان کردستان که بعلت پستی و بلندی‌های زیاد

دارای رودخانه‌های متعدد بوده ولی به علت پایین بودن سطح آنها نسبت به اراضی

کشاورزی مورد توجه قرار نگرفته منابع آب استان می‌باشد.

چشم‌انداز صنعتی استان از نظر آب روشن و مثبت است. در مرحله آغازین

توسعه صنعتی اصل فعالیت‌های صنعتی در برخورداری کشاورزی و طبیعی است که

علاوه بر تأمین نیازهای اساسی جمعیت، فرصتهای اشتغال را نیز فراهم می‌کند.

صنایع کوچک عمدتاً کشاورزی بوده از امکانات بالقوه در بخش کشاورزی و

دامپروری استان می‌توان به ۱/۵ میلیون واحد دام شیرده و تولید سالیانه

معادل ۱۵۰ هزار تن شیر که فقط ۷۵۰۰ تن آن به شیر پاستوریزه صنعتی در سال

تبدیل می‌شود نام برد. علاوه بر این مقدار شیر این تعداد واحد دامی سالانه حدود

۲ هزار تن پشم تولید می‌کند در حالی که فاقد منابع صنایع کارخانه‌ای مانند پشم شویی، ریسندگی، بافندگی پشمی است. نژاد بز مرغز کردستان دارای موهای لطیف، بلند، مجعد و براق است که در بافندگی برای تهیه پارچه‌های مخصوص گرانبها استفاده می‌شود. ارزش مویی این نژاد بسیار گرانتر از پشم مرینوس است (همشهری، ۱۳۷۲، ۱۱ آذرماه). با استفاده از مزیت‌های دامپروری استان کردستان می‌توان صنایع بسته‌بندی محصولات گوشتی، تولید پودر استخوان، آلبومین خون، ژلاتین، روده پاک کنی و سالامبور را احداث نمود. از دیگر محصولات کشاورزی استان گندم بوده که جمعاً حدود ۵۵۰ هزار هکتار سطح زیر کشت با تولید سالانه ۳۵۰ هزار تن همراه بوده است. نکته حائز اهمیت در مورد صنایع فرآوری گندم وجود صنعت ماکارونی که نیازمند آرد مخصوصی به نام سمولینا بوده که گندم آن در این استان قابل تولید است (هامون، ۱۳۷۴).

از دیگر محصولات کشاورزی استان در زمینه محصولات باغی میوه‌ای به نام توت فرنگی است که می‌تواند برای تولید مربا، کمپوت، کنسانتره و اسانس در استان کردستان از امکانات توسعه صنعتی محسوب شده و باعث ارزش افزوده و افزایش درآمد در منطقه گردد. سطح زیر کشت نباتات صنعتی در استان کردستان ۵۲۷۰ هکتار است که ۳۸۱۲ هکتار آن زیر کشت آفتابگردان و ۱۴۱۷ هکتار آن زیر کشت توتون و تنباکو و مقدار ناچیزی هم زیر کشت چغندر قند است.

تولید سالانه محصولات در حال حاضر به استثنای توتون و تنباکو که مورد بهره‌برداری صنعتی در کارخانه توتون و چپق سقز قرار می‌گیرد در مقیاس صنعتی نیست.

۲-۵- منابع کانی صنعتی

امکانات معدنی استان در صنایع معادن غیر فلزی قابل توجه بوده و گسترش آن به ویژه در صنایع ساختمانی یکی از زمینه‌های مناسب توسعه صنعتی استان است.

استان کردستان بعلت قرارگیری روی زون سنندج - سیرجان و روراندگی زاگرس از غنای معادن و توان معدنی قابل توجهی برخوردار است. بطوری که در زمینه انواع سنگهای تزئینی با سهم ۱ الی ۲ درصد تولید جهانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. تمام ذخائر معادن استان چون سیلیس، فلدسپات، آهن، تیتانیوم، منگنز، سرب و روی و مرمر از خلوص بالایی برخوردار بوده که باعث می‌شود در بازارهای جهانی جایگاه مناسبی را کسب کند. به عنوان مثال سیلیسهای پرعیار کردستان قیمتی در حدود ۳۵ دلار را هنگام تحویل در بنادر کشور دارا می‌باشد حال آنکه در صورت دانه بندی و بسته بندی کردن قیمتی حدود ۱۶۰ دلار داشته و اگر امکان تولید سیلیس فراهم شود علاوه بر تقلیل وزنی ۳۰٪ تا ۲۵۰ دلار قیمت آن افزایش می‌یابد (هامون، ۱۳۷۴).

۳-۵- منابع انسانی

از کل جمعیت استان کردستان در سال ۱۳۷۰ حدود ۲۴٪ آن (۳۰۲ هزار نفر) را جمعیت فعال تشکیل می‌دهد که طی ۳۰ سال آینده به ۲۵٪ جمعیت استان در سال ۱۴۰۰ (۶۷۸ هزار نفر) خواهد رسید این بخش مولد از جمعیت استان در صورتی که از آموزش، مهارت و سلامت لازم برخوردار باشد مهمترین منبع توسعه اقتصادی و صنعتی استان خواهد بود.

از طرف دیگر حدود ۴۲٪ از جمعیت ۶ سال و بالاتر استان بی‌سواد است. کمبود نیروی متخصص و با مهارت از جمله نشانه‌ها و علل محرومیت استان شناخته شده است میزان پذیرش کنکور دانشگاهها از جمله شاخصهای دیگر سرمایه انسانی است که در سال ۱۳۷۱ جزء ۱۵ استان آخر جدول بوده است و درصد قبولی آن ۵٪ بوده است (راه دانشگاه، ۱۳۷۲).

۴-۵- امکانات زیربنایی (فیزیکی)

ایجاد و تأمین زیربنای کافی همراه با یک استراتژی بلند مدت توسعه سیاستهای اقتصادی مناسب از جمله شرایط لازم برای توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی است. زیربنای فیزیکی موثر در توسعه صنعتی و اقتصادی شبکه عرضه انرژی و شبکه حمل و نقل و ارتباطات می باشد. با توجه به رشد بالای کل مصرف برق استان، احداث نیروگاههای آبی یا حرارتی علاوه بر تأمین نیاز استان می تواند به قدرت شبکه سراسری نیز بیافزاید. شبکه حمل و نقل کنونی متشکل از ۲۵۵ کیلومتر راه اصلی معمولی و ۱۴۱۶ کیلومتر راههای فرعی درجه ۲ و ۳ است. از جمله امکانات زیربنایی که اختصاصاً به منظور توسعه صنعتی این استان فراهم شده است ناحیه صنعتی سنندج در ۶ کیلومتری راه سنندج - همدان است که با مساحت ۲۰۵ هزار متر مربع شامل ۳۵ سالن به مساحتهای ۷۵ تا ۱۵۰۰ متر مربع احداث شده است. با توجه به مشکلات تهیه زمین در این ناحیه بهره برداری از این ناحیه صنعتی و ایجاد نواحی صنعتی مشابه در نقاط دیگر استان ضروری است.

۵-۵- تقاضا و مقیاس بازار

پیش بینی جمعیت استان کردستان به روش تکنیک برنامه ریزی خطی نشان می دهد که جمعیت ۱۳۴۶۳۸۳ نفری استان در سال ۱۳۸۰ به ۱/۶۲۰ هزار نفر و در سال ۱۴۰۰ به دو میلیون و پانصد هزار نفر خواهد رسید و ضریب شهرنشینی از ۴۷٪ در سال ۱۳۷۰ به ۷۰٪ در سال ۱۴۰۰ افزایش می یابد. این نرخ رشد جمعیت به ویژه جمعیت شهری نشانگر بازار روبه گسترش محلی طی دهه های آینده است که به خودی خود می تواند توجیه ناحیه برای بسیاری از طرحهای سرمایه گذاری صنعتی جهت تولید کالاهای مصرفی نهایی باشد.

۵-۶- صادرات و بازارهای خارجی

از دیگر امکانات بالقوه توسعه صنعتی استان بازارهای صادراتی خارج از کشور است آنچه تا کنون عملی شده صادرات قالی و گلیم به بازارهای خارجی بوده است. فرش و گلیم سنندج و بیجار سابقه‌ای طولانی و بازار نسبتاً خوبی در کشورهای اروپایی، آمریکا و خاور دور دارد. با یک برنامه ریزی منطقی در امور گمرکی می‌توان تا ۹۰٪ تولیدات گلیم و فرش استان را مستقیماً به خارج از کشور صادر و ارز قابل توجهی را وارد کشور نمود.

از دیگر بازارهای صادرات صنعتی این استان می‌تواند کردستان عراق باشد. انواع کالاهای صنعتی برای تأمین نیازهای بازسازی اقتصادی کردستان عراق عبارتند از محصولات صنایع غذایی، نساجی و پوشاک، صنایع سلولزی، دارویی و بهداشتی، مصالح ساختمانی، فلزی و صنایع مصرفی بادوام برقی، که این صنایع اغلب در کردستان ایران موجود است.

نتیجه:

- پایه اصلی و عمده صنعت در استان صنایع کوچک و دستی است که با حجم جمعیت و نیازهای آن و منابع طبیعی استان تناسب ندارد.
- در بین ۲۸ استان کشور بخش صنعت استان در پایین ترین رتبه‌های ۲۲ تا ۲۶ قرار گرفته و تولیدات صنعتی کارخانه‌ای هیچ‌گونه پیوند اقتصادی فنی و تکنولوژیکی با صنایع دستی و سنتی این استان که قدمتی تاریخی دارد برقرار نکرده است.
- عدم تشکل یافتگی اغلب واحدهای صنعتی فعال و گستردگی فعالیت‌های کاذب و غیررسمی، کیفیت نازل محصولات تولیدی، عدم موفقیت صنایع در نفوذ به بازارهای فرااستانی، پایین بودن بهره‌وری و بازدهی تولید نیروی انسانی شاغل در بخش صنعت، تورم کارگران خدماتی و کارمندان اداری، پایین بودن سوددهی و

نرخ بازگشت سرمایه، غلبه صنایع ساده دارای سطح پایین تکنولوژی (آجرپزی - فرش بافی) تمرکز شدید صنایع در شهرستان سنندج و کاهش شدید اهمیت نسبی فعالیت های صنعتی مستقر در مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری، کمبود مواد اولیه خارجی، ارتباط بسیار ضعیف بخش صنعت با کشاورزی، فرسودگی و قدیمی بودن بسیاری از ماشین آلات تولیدی، عملکرد ضعیف برنامه احداث نواحی صنعتی روستایی، مشکلات زیست محیطی صنایع، ضعف شبکه جاده ای و خطوط انتقال نیرو، طولانی بودن فصول سرد و یخبندان در منطقه، دوری استان از آبهای آزاد بین المللی، آسیب پذیری منطقه از لحاظ نظامی، محدودیت و گرانی اراضی صنعتی واقع در حاشیه شهرهای کوهپایه ای به ویژه در شهر سنندج از مهمترین دلایل عدم توسعه یافتگی صنعتی این استان می باشد.

- ارتباط رضایت بخش بین صنعت با بخش معدن و شتاب گیری سرمایه گذاری های جدید صنعتی و گرایش بخش خصوصی محلی به احداث صنایع کوچک و متوسط مقیاس، گرایش به سمت ارتقاء سطح تکنولوژی صنایع و بزرگتر نمودن مقیاس تولید در صنایع در حال احداث، پیشرفت فیزیکی قابل توجه در برنامه احداث شهرکهای صنعتی که کمک شایانی به عرضه زمین مناسب برای ایجاد واحدهای صنعتی می کند، وفور نسبی منابع آب و منابع کانی های غیر فلزی مانند آهک، فلدسپات و خاک رس، سنگ نما و تزئینی، گچ و کائولن و مواد اولیه کشاورزی اعم از زراعی و باغی و دامی و جنگلی وفور نیروی انسانی ساده و نیمه ماهر و سطح نازل دستمزد آن، گازکشی نمودن بعضی از شهرها، هوای مطبوع و معتدل منطقه در فصل گرما، قرارگیری روی محورهای توسعه صنعتی مرکز به شمال غربی کشور و جنوب غربی به شمال غربی کشور از مهمترین امکانات قابلیت های توسعه صنعتی استان می باشد.

- در زمینه صنایع تبدیلی ایجاد واحدهایی چون پشم شویی و رنگ ریزی، دباغی، تولید چرم و پوست، واحد کنسرو و گوشت، تولید کالباس و سوسیس،

ایستگاه جمع آوری شیر، تولید پنیر، کره، خامه و بسته بندی صنعتی آن، تولید قند از چغندر، روغن کنسی، تصفیه روغن آفتابگردان، تولید آرد ماکارونی، مجتمع صنعتی توت فرنگی را می توان ذکر نمود.

- در زمینه صنایع پوشاک و چرم ایجاد واحدهایی چون کارخانه ریسندگی، بافندگی، کرم ابریشم و صنایع وابسته، مجتمع پرورشی بز مرغز و صنایع وابسته، طرح ایجاد کارخانه تولید پوشاک مردانه و طرح ایجاد مجتمع صنایع دستی را ذکر کرد.

- در زمینه صنایع سلولزی و چاپ ایجاد کارخانه خمیر کاغذ و نئوپان از نی، طرح ایجاد مجتمعهای چوب و فراورده های چوبی، طرح ایجاد کارخانه چوب و کاغذ از صنوبر و درختان سوزنی برگ، طرح ایجاد مجتمع صنایع دستی و چوبی و سلولزی در زمینه صنایع شیمیایی، طرح ایجاد کارخانه تصفیه سقز و کتیرا و تولید فراورده های آن، کارخانه کمپوست جهت تولید کود از زیاله، کارخانه تولید کیسه های پلی اتیلن، تولید ظروف پلاستیکی، کود شیمیایی، بطریهای پلاستیکی شیر و ماست و مایعات، تولید شمع روشنایی، کبریت سازی را می توان ارائه نمود.

- در زمینه صنایع محصولات کانی غیر فلزی طرح ایجاد کارخانه آجر ماشینی، آهکی، تولید تیرچه بلوک سیمانی، کارخانه موزاییک، شیشه سازی، چینی های بهداشتی را ذکر نمود. (صدر صنعت، ۱۳۶۹)

در زمینه طرح فلزات اساسی طرح ایجاد مجتمع ذوب آهن کردستان و تکمیل آن مطابق برنامه زمانبندی شده در سه مرحله و لزوم انجام مطالعات فراگیر در منطقه قابل ذکر می باشد.

منابع و مآخذ:

- ۱- بررسی امکانات توسعه صنعتی استان کردستان، کتاب پنجم صنعت، جلد سوم، مهندسین مشاور صدر صنعت، ۱۳۶۹.
- ۲- حبیبی، کیومرث، بررسی زمینه های صنایع مولد و اشتغالزا در استان کردستان، پایان نامه

- دوره کارشناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
- ۳- روزنامه همشهری، تهران، ۱۱ آذر ۱۳۷۲.
- ۴- سازمان برنامه و بودجه استان کردستان، گروه مطالعاتی هامون، آموزش و پرورش، ۱۳۷۲
- ۵- سازمان برنامه و بودجه استان کردستان، گروه مطالعاتی هامون، مطالعات طرح جامع اقتصادی - اجتماعی استان کردستان، اقتصاد کلان، جلد صنعت، پاییز ۱۳۷۴
- ۶- فردوست، حسین، ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی اطلاعات ۱۳۷۰
- ۷- قرخلو، مهدی، روند مهاجرت در توسعه شهرکهای قشقایی نشین در اطراف شهرهای استان فارس و اصفهان، تهران: پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۷، سال ۳۱، اسفنده ماه ۱۳۷۸.
- ۸- عملکرد اداره کل معادن استان کردستان، ۷۴-۱۳۶۷.
- ۹- وزارت آموزش و پرورش، جغرافیای استان کردستان، سال دوم آموزش متوسطه عمومی.
- ۱۰- وزارت صنایع و معادن، سازمان صنایع ایران، بررسی امکانات توسعه صنعتی و اقتصادی استان کردستان، ۱۳۶۸.
- ۱۱- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۷۵.
- ۱۲- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۶۵.
- ۱۳- مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور ۱۳۷۴ ص ۱۶۴.
- ۱۴- مردوخی، بابیزید، روشهای بررسی و برنامه ریزی در مطالعات و طرح جامع توسعه اقتصادی اجتماعی استان کردستان، تهران ۱۳۷۱
- ۱۵- مطیعی لنگرودی، سید حسن. جغرافیای اقتصادی ایران (صنایع)، مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی، تابستان ۱۳۷۶.

16- Janes, H.L., 1930. The Geography of Strobo; Harvard University, Boston, P.231.